

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede

Historisch Museum Ede

1994 - 3

m. meeuwissen

Bedrijf: Frankeneng 102
Postadres: Amsterdamseweg 66
6712 GK Ede
08380 - 35050

meeuwissen
voor versheid, kwaliteit en service

CHOCOLATERIE

≡ Le Bâton ≡
Superieur

HOF VAN GELDERLAND EDE

G.C. Meeuwissen-de Wilde

de lekkerste winkel van Ede

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Autolakken
Draadmateriaal
Gereedschap
Verf
IJzerwaren

* Bezorgen
gratis

Hout Board Triplex
Wandplaten Schroten
Wandweefsel

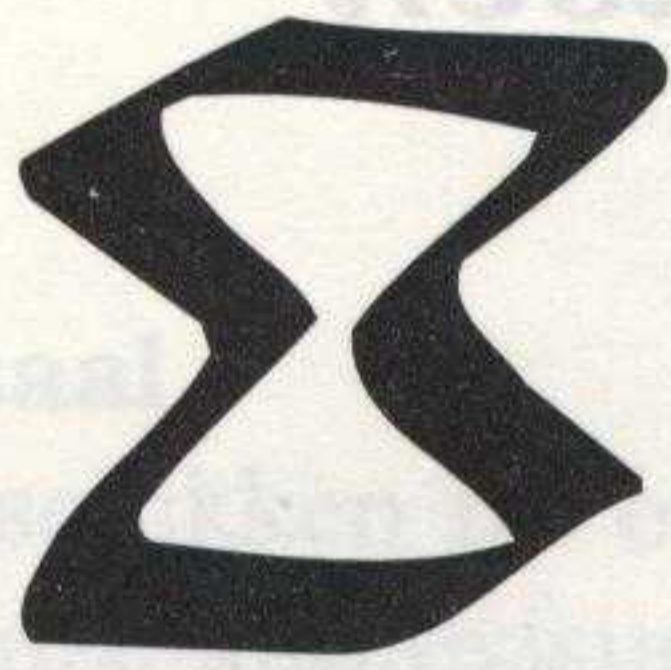
Dit alles natuurlijk bij

DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY

KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL. 08380 - 11680

** Wij geven u een deskundig advies*

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede
22e jaargang nr 3 september 1994

Van het bestuur

De leden van de Vereniging Oud Ede ontvangen ditmaal twee Zandlopers. Dat is geen vergissing. Het betreft namelijk wat we mogen noemen de reguliere editie, alsmede een apart themanummer samengesteld in verband met de vijftigste herdenking van de luchtlandingen in september 1944. Het bestuur hoopt dat met de aanbidding van dat themanummer de leden een dienst wordt bewezen. Ook in volgende jaren hoopt de redactie - met instemming van het bestuur - regelmatig themanummers aan bepaalde onderwerpen te wijden, een en ander in goed samenspel met de Werkgroep Geschiedenis binnen onze vereniging.

In verband met de afronding van de laatste fase van de herinrichting van het museum zoeken wij vrijwilligers voor technische werkzaamheden, zoals timmeren en verven. Het werk zal in september en oktober uitgevoerd worden.

We hebben weer een secretaris. Het in april benoemde bestuurslid D. van Veldhuizen wil die functie vervullen, en daarmee is het dagelijks bestuur gelukkig weer compleet.

De acceptgiro's voor de contributie gaan deze maand de deur uit (iets vertraagd door het invoeren van de administratie in de eigen computer). Leden die een exemplaar willen hebben van het beleidsplan 1995-1998 kunnen dit afhalen aan het museum.

DE ZANDLOPER is het orgaan van de Vereniging Oud Ede

- * Het dagelijks bestuur van de Vereniging Oud Ede bestaat uit mevrouw H.A. Blaauw-De Wit (voorzitter), de heer D. van Veldhuizen (secretaris) en de heer E. Jansen (penningmeester).
De contributie bedraagt 20 gulden per jaar, te storten op giro 353.42.68 van penningmeester Vereniging Oud Ede te Ede
- * Het Historisch Museum Ede (Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. 08380-19554) is open 's middags van twee tot vijf uur, op zondag tot vier uur. Op maandagen is het museum gesloten.
- * Redacteuren van De Zandloper zijn de heren Auke Cloo (eindredacteur), Jaap W. Top, Gerard W. Onderstal en Gosse H. Stel.
- * Adres voor vereniging, museum en orgaan: Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. 08380-19554.
- * Productie van het blad: Drukkerij Frouws te Ede

In memoriam Egbert Hendriksen

Op zondag 17 juli 1994 is de heer Egbert Hendriksen na een jarenlange ziekte plotseling overleden.

De heer Hendriksen heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan het maatschappelijke en culturele leven van Ede. Ook voor de Vereniging Oud Ede is hij van grote betekenis geweest. Van 1980 tot 1986 was hij secretaris van de Vereniging Oud Ede. In die tijd heeft hij zich ingespannen om de Stichting "Vrienden van de Vereniging Oud Ede" op te richten. Zijn nauwe verbondenheid met de "Spaarbank voor Ede" heeft ons meer dan eens tot voordeel gestrekt.

Bij zijn aftreden als secretaris lag het in zijn voornemen om regelmatig bijdragen aan De Zandloper te leveren, waarin het reilen en zeilen van het oude Ede beschreven zou worden. Helaas werd hij al snel geveld door ziekte.

De heer Hendriksen was, als geboren en

getogen Edenaar, een goede kenner van het Edese dialect. De laatste jaren drong hij erop aan dat de Vereniging Oud Ede initiatieven zou ontwikkelen om het Edese dialect vast te leggen. Enkele dagen voor zijn dood nog heeft het bestuur een verslaggever van het Gelders Dagblad naar hem verwezen in verband met een door die krant opgezet dialectenonderzoek.

De lezers van de Zandloper hebben jaren lang kunnen genieten van Hendriksens praatjes over het museum, geschreven in het Edese dialect, die hij publiceerde onder het pseudoniem "Harreme, de man van Mientje".

Met het overlijden van de heer Hendriksen wordt een schat aan informatie over het oude Ede aan de eeuwigheid prijsgegeven. De Vereniging Oud Ede is hem veel dank verschuldigd en het bestuur gedenkt hem met dankbaarheid.

Meldingen uit Historisch Museum Ede

Expozaal

We beschikken nu over een afgesloten kast voor onze audiovisuele apparatuur. Een en ander werkt uitstekend. Dat geldt ook voor de dia-carroussel, mits dia's van een zelfde dikte gebruikt worden. Daar moeten gebruikers rekening mee houden.

Bibliotheek

Het nieuwe kantoormeubilair in de bibliotheek is thans compleet; dat geeft het interieur een fraai en functioneel uiterlijk. De computer, inmiddels ook voor het museum in gebruik genomen, werkt prima voor correspondentie en andere zaken.

Schenking

Van mevrouw A.J.G. van Hensbergen ontvingen we een bijzondere schenking. Het betreft een grote, vierkante zijden lap met lange franjes, in geweven ruit, effen zwart. Zou de lap mogelijk een rouwfunctie hebben gehad? Informatie bij begrafenisonderneming Van de Weerd en een toevallig ontdekt kranteknipstel gaven uitsluitsel. Rond 1900 en ook een tijd daarna zaten op de kar met de lijkst "klaagvrouwen", een op elke van de vier hoeken. De vrouwen waren gehuld in een zwarte omslagdoek die zo groot was dat ze er zich geheel (ook met het gelaat) in konden wikkelen.

Expositie Airborne

Het museum organiseert, in samenwerking met het Gemeente-archief, in de periode van 15 september tot en met 23 oktober een expositie over de luchtlandingen van september 1944. Aan de hand van authentieke voorwerpen, foto's, geschriften e.d. wordt een beeld gegeven van de tijd van de dropping en de wijze van herdenken daarna. Het museum krijgt voor de tentoonstelling een grote hoeveelheid unieke Edese

documenten in bruikleen. De toegang is voor een ieder gratis, dank zij de steun van het Comité Ede '44-'45. Motto van deze bijzondere expositie: Van herdenken tot gedenken.

Rondleidingen

De rondleidingen die de afgelopen maanden voor uiteenlopende groeperingen zijn gegeven, bleken in het algemeen een succes. Dit geldt voornamelijk groepen scholieren, senioren en geestelijk gehandicapte volwassenen.

Bouwplaatje

In het museum is voor slechts twee kwartjes te koop een bouwplaat van het museum zelf, dat dateert uit 1902 en identiek is aan het (voormalige) stationsgebouw van Lunteren. Een aankleedpopje uit rond 1875 is voor meisjes te verkrijgen tegen dezelfde prijs.

Zijn Hessenwegen zo oud als de weg naar Rome?

Heel wat Edenaren gaan tijdens een fietstochtje op de Eder heide langs de Hessenweg. Ze weten dat die weg heel oud moet zijn. In dit artikel wordt geprobeerd uiteen te zetten hoe oud al.

In de grafheuvels op de Eder en Ginkelse heide vinden we goederen uit alle delen van Europa. Barnsteen uit het Oostzeegebied, polsbeschermers uit Bohemen, brons uit Centraal-Europa, vuurstenen messen uit Frankrijk, maalstenen uit de Eifel en allerlei kookpotten en andere artikelen van aardewerk uit Duitsland. Van en naar de Ginkel lopen in alle richtingen wegen die vermoedelijk oeroud zijn. Met oude wegen kan echter in de loop der tijd veel gebeuren.

Hessenwegen op de Veluwe

Als we spreken over Hessenwegen op de Veluwe bedoelen we de zandwegen waar Duitse kooplieden uit Hessen met hun zware wagens langs trokken. Op hun wagens vervoerden zij o.a. maalstenen uit de Eifel, potten, pannen en andere voorwerpen van aardewerk, en het zwartsel voor de zwarte kleding van de Veluwenaren. Zo'n hessenwagen werd soms wel door zes paarden getrokken en liet in de zandgrond diepe sporen na. En als er kuilen in de weg ontstonden reed men er eenvoudigweg omheen; op deze manier konden de wegen op bepaalde plaatsen heel breed worden. Dergelijke karresporen zijn nog te zien langs de Hessenweg die van de Ginkel naar de Driesprong loopt. Dit traject is het langst zichtbare restant van een dergelijke weg in Nederland en is in dit opzicht uniek.

Grafheuvels langs oude wegen

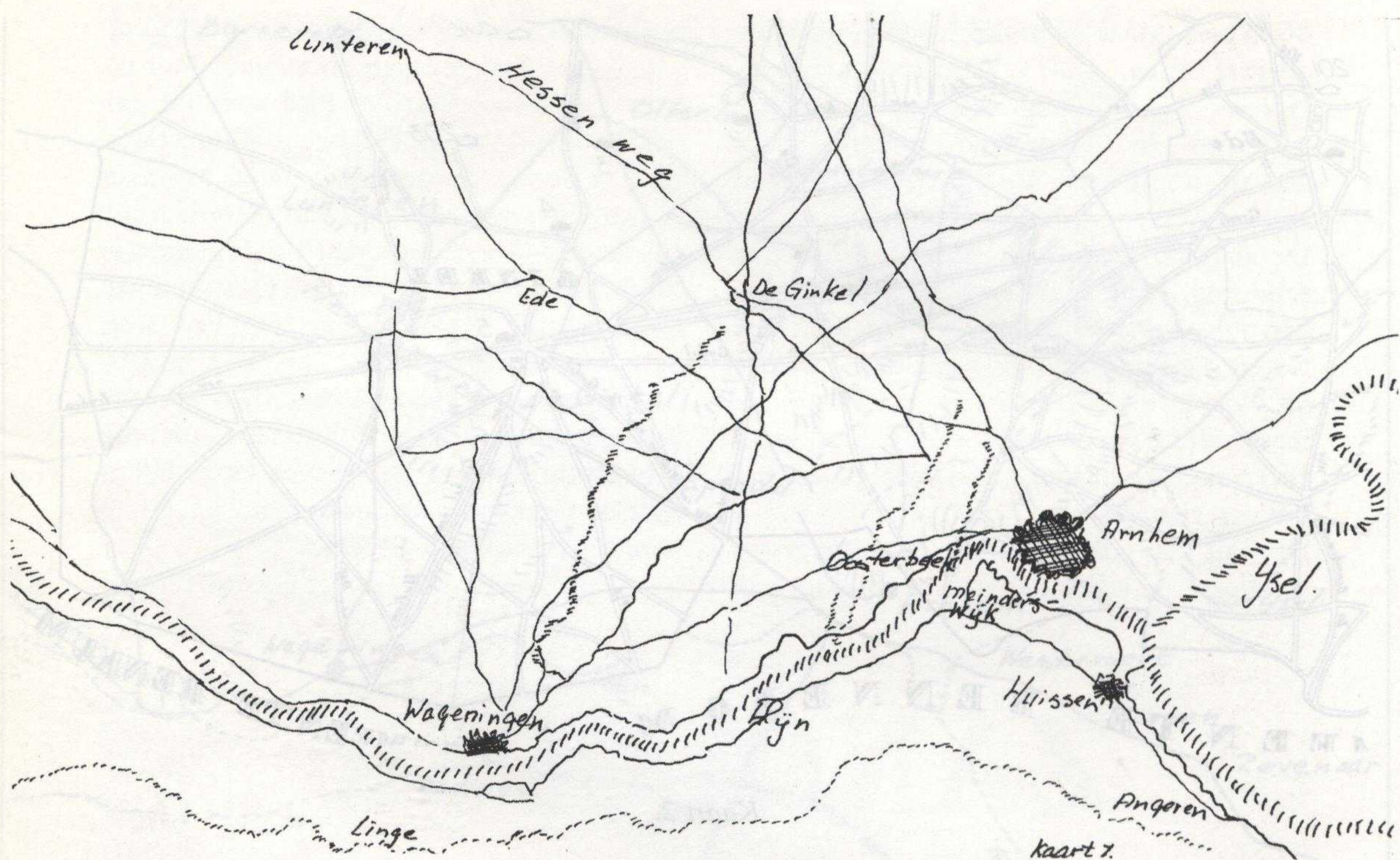
In 1639 heeft Van Geelkerken voor een

geschiedenisboek over Gelderland een historische kaart gemaakt. Hij heeft op deze kaart de oudste wegen van de Veluwe weergegeven. Opmerkelijk is dat juist langs zulke oude wegen veel grafheuvels te vinden zijn. Grafheuvels ontstonden tussen 3000 en 1500 v. Chr. Ze werden zodanig aangelegd dat de voorbijgangers ze goed konden zien en zich de doden konden herinneren. Grafheuvels geven dus ongeveer aan waar de wegen gelopen kunnen hebben.

In de ijzertijd werden de resten van de op een brandstapel verbrande doden bijgezet in urnenvelden. De urnenvelden werden aangelegd aan weerszijden van de weg of bij de hoeken van kruispunten van wegen. Indien urnenvelden aanwezig zijn, kan het tracé van een weg dus nauwkeuriger worden bepaald.

Reislustige bronsijdmensen

In de oertijd zullen de mensen over dezelfde paden getrokken zijn als de dieren. De mensen gingen bijvoorbeeld achter de rendieren aan of wachtten ze op. In het laatste geval werd de tijd benut door vuurstenen gereedschappen te maken. Aan de reststukken die zij achterlieten kunnen de archeologen de herkomst ervan nagaan. Uit onderzoeken in Drente blijkt dat de mensen uit de bronstijd onderling een nauw sociaal contact onderhielden en dat zij heel veel heen en weer trokken. Wegen beginnen dan belangrijk te worden. Bovendien kwamen er in die tijd ook handelaren langs, die koperen of bronzen voorwerpen aan de man probeerden te brengen. Het vervoer op het land gebeurde in die dagen te voet of met ossewagens. De ossewagen bleef op de Veluwe tot in de vorige eeuw in gebruik.

Kaart 1.

Oorzaken wegveranderingen

Handelswegen worden bepaald door mensen die wat aan te bieden hebben en door mensen die goederen willen afnemen. Grieken gingen naar de Oostzee om gouden en bronzen voorwerpen te ruilen voor barnsteen. De Hessenweg over de Eder heide liep naar de haven van Eemnes bij Amersfoort, waar schepen uit Engeland aankwamen.

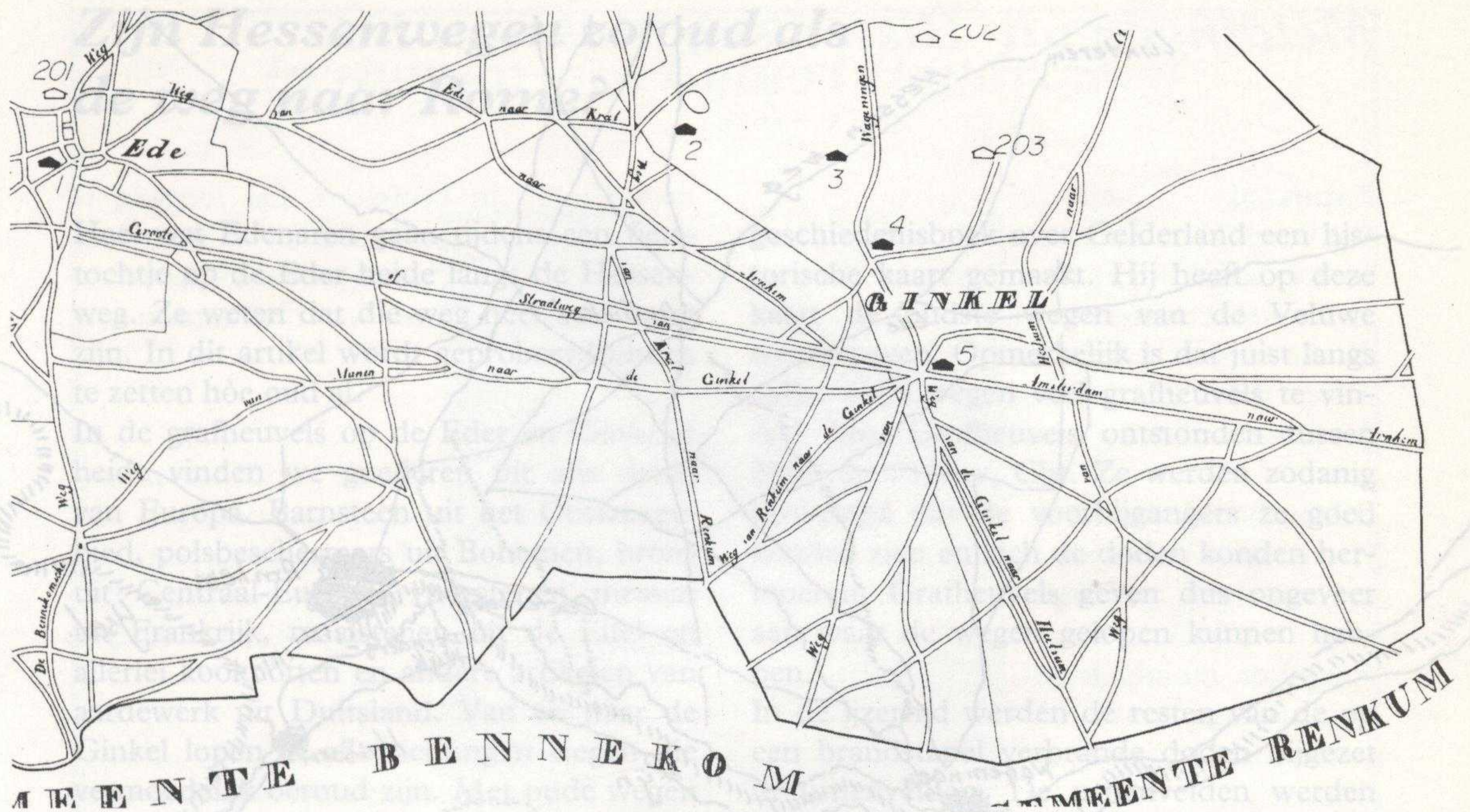
Een weg kan in sommige tijden heel belangrijk zijn en in andere tijden in onbruik raken. Daar zijn veel mogelijke oorzaken voor aan te wijzen. Enkele voorbeelden: Door natuurlijke oorzaken kon een doorwaadbare plaats in een rivier verdwijnen of opschuiven, een haven verzan- den of een weg door zandverstuivingen of voortdurende ernstige wateroverlast onbe- gaanbaar worden. Ook konden havens in een oorlog verwoest worden, de schepen (koggeschepen) zo'n diepe vaargeul verei-

sen dat havens daar niet langer aan konden voldoen of bepaalde gebieden door oorlog of bezetting niet meer toegankelijk raken.

De weg van Ede naar Kleef

De meeste Hessen die met hun wagens terugkwamen uit het westen reden over de Hessenweg op de Eder heide. Zij konden in deze omgeving de nacht doorbrengen in herbergen in Meulunteren, Lunteren of Zuid-Ginkel; deze laatste was vroeger "Brouwershoeve" geheten. Om in Ede te komen, moesten zij bij de Driesprong de weg naar Ede nemen, en als ze vertrokken, gingen ze langs de Kleefse hoek over een zandweg door het noordelijk deel van de Ginkelse heide tot ze weer bij de Ginkel op de Hessenweg kwamen. Van daaruit liepen verschillende wegen naar het zuidoosten.

Op de kaart van Van Geelkerken loopt alleen een weg naar de stad van zijn brood- heer in Arnhem. Maar op andere oude

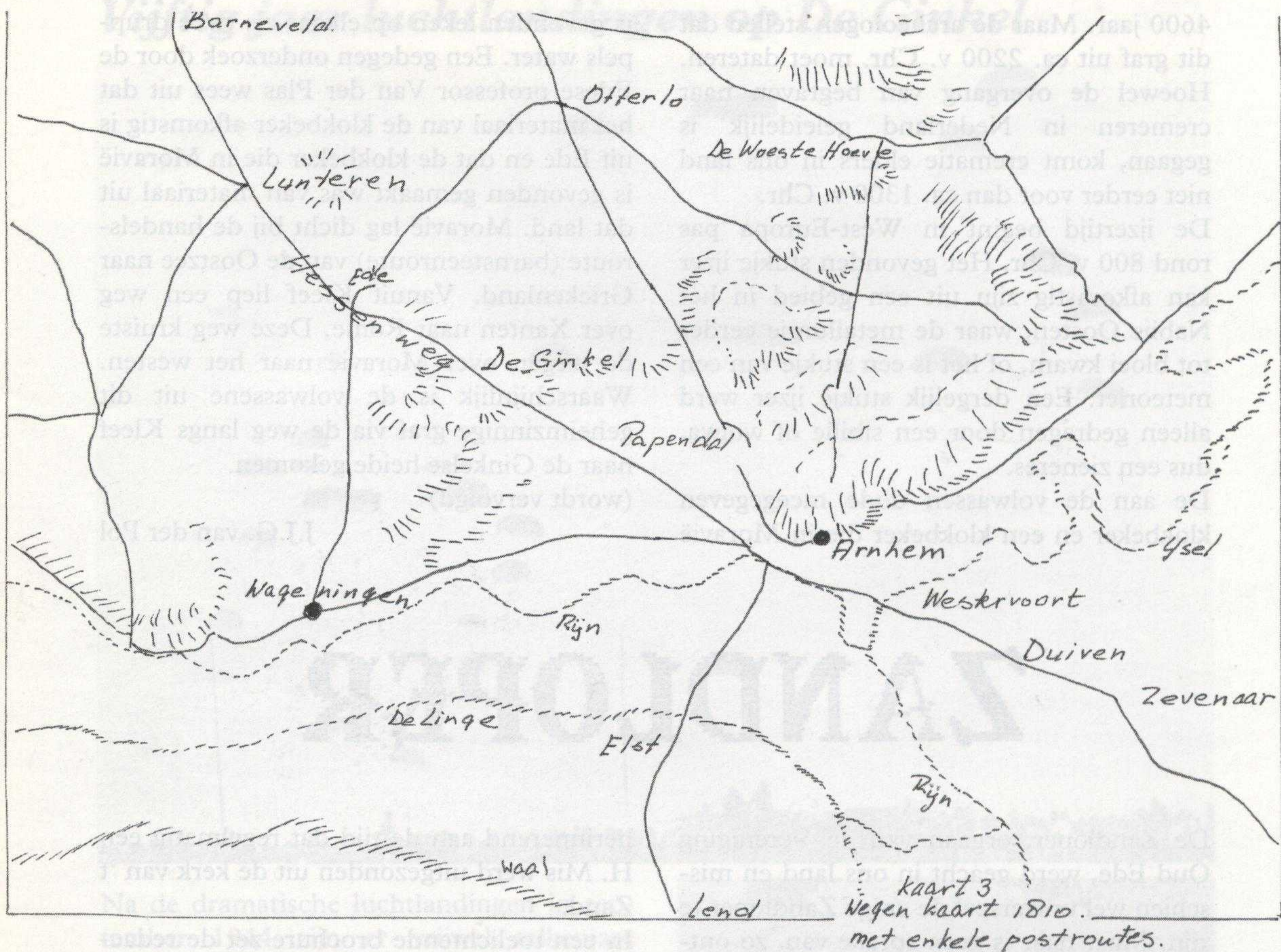
Kaart 2.

kaarten is een wegenlus te herkennen, waarvan de noordelijke weg de zuidelijke in oostelijke richting snijdt en vervolgens op Oosterbeek afgaat en daar opeens stopt (kaart 1). Het kan zijn dat de weg verder ging langs het riviertje, maar het is ook mogelijk dat een zandverstuiving de doorgang belemmerde. Deze noordelijke weg moet ten minste enkele duizenden jaren oud zijn, want het westelijk deel loopt tussen twee urnenvelden. Vermoedelijk liep het oostelijk deel door de plaats waar vroeger het door Spanjaarden verwoeste Wolfheze lag. In ieder geval moesten de hessenwagens bij Wolfheze een riviertje over. Deze plek is te zien op een schilderij in het gemeentemuseum van Arnhem.

Oosterbeek, oud bezit

Op een andere kaart uit de vorige eeuw zien we iets ten zuiden van de Ginkel een weg dwars door het Ginkelse Zand richting Oosterbeek of Doorwerth gaan (kaart 2). Oosterbeek was een oud bezit van de Sak-

sische hertog Wittekind, waar het Saksische paard in het gemeentewapen nog aan herinnert. Oosterbeek heeft een tufstenen kerkje uit de tiende eeuw, en in de middeleeuwen was er een grafelijk belastingkantoor. Maar niet alleen kooplieden reisden: ook van een keizer weten wij dat hij en zijn vrouw door Oosterbeek trokken op weg naar Utrecht. In 1026 namelijk baarde de gemalin Gisela van keizer Koenraad II ten huize van de Oosterbeekse pastoor haar kind. Als waardering voor zijn gastvrijheid werd pastoor Bernulphus tot bisschop benoemd. Vanaf Oosterbeek kon men langs de noordkant van de Rijnover blijven rijden of de Rijn oversteken en verder gaan over de zuidelijke weg langs de Rijn. Ten zuiden van Arnhem stond vroeger een groot kasteel, Rosande. De naam herinnert ons aan het geheimzinnige roodzand dat op een aantal plaatsen op de Veluwe te vinden is. Bij belangrijke wegen stonden vroeger kastelen. De weg langs de noordoever is te zien op het derde kaartje met de postroutes

Kaart 3.

uit 1810. De weg loopt hier onder Arnhem langs en door Westervoort, Duiven en Zevenaar en zo verder naar Emmerich, dus niet naar Kleef. Om naar Kleef te rijden zullen de hessenwagens waarschijnlijk de Rijn bij de Meinderswijk zijn overgestoken. Het water stond vroeger in de Rijn niet zo hoog omdat het meeste water dat door de Rijn werd aangevoerd door de Waal ging. Daarna ging de weg vermoedelijk langs Huissen, Angeren, Doornenburg en Schenkenschans, naar Kleef. Vandaar naar Centraal- of Zuid-Europa.

Een geheimzinnig graf

Op de Ginkelse heide zijn een aantal grafheuvels te zien. In een ervan hebben

archeologen een aantal opmerkelijke zaken waargenomen. Er waren de resten van een crematie bijgezet. Uit de asresten konden de archeologen nagaan dat het ging om een volwassene van ongeveer 35 jaar en een kind van drie jaar. Beiden kregen een klok-beker mee. De archeologen vonden verder een koperen tongdolk, een polsbeschermer met vier gaten, pijlspitsen, vuurstenen gereedschappen en een stukje ijzer. Nu is bekend dat organisch materiaal in de loop van de tijd vergaat, dus kan gesteld worden dat de volwassene als wapens de tongdolk, een boog, een pijlenkoker met pijlen en een polsbeschermer heeft meegekregen. De klok-beker was met touwafdrukken versierd, wat wijst op een ouderdom van ongeveer

4600 jaar. Maar de archeologen stellen dat dit graf uit ca. 2200 v. Chr. moet dateren. Hoewel de overgang van begraven naar cremieren in Nederland geleidelijk is gegaan, komt crematie elders in ons land niet eerder voor dan ca. 1300 v. Chr.

De ijzertijd begint in West-Europa pas rond 800 v. Chr. Het gevonden stukje ijzer kan afkomstig zijn uit een gebied in het Nabije Oosten, waar de metallurgie eerder tot bloei kwam, of het is een stukje van een meteoriet. Een dergelijk stukje ijzer werd alleen gedragen door een sibille of wolwa, dus een zieneres.

De aan de volwassen dode meegegeven klokbeke en een klokbeke die in Moravië

is gevonden leken op elkaar als twee druppels water. Een gedegen onderzoek door de Edese professor Van der Plas wees uit dat het materiaal van de klokbeke afkomstig is uit Ede en dat de klokbeke die in Moravië is gevonden gemaakt was van materiaal uit dat land. Moravië lag dicht bij de handelsroute (barnsteenroute) van de Oostzee naar Griekenland. Vanuit Kleef liep een weg over Xanten naar Rome. Deze weg kruiste de wegen over Moravië naar het westen. Waarschijnlijk is de volwassene uit dit geheimzinnige graf via de weg langs Kleef naar de Ginkelse heide gekomen.

(wordt vervolgd)

J.J.G. van der Pol

ZANDLOPER

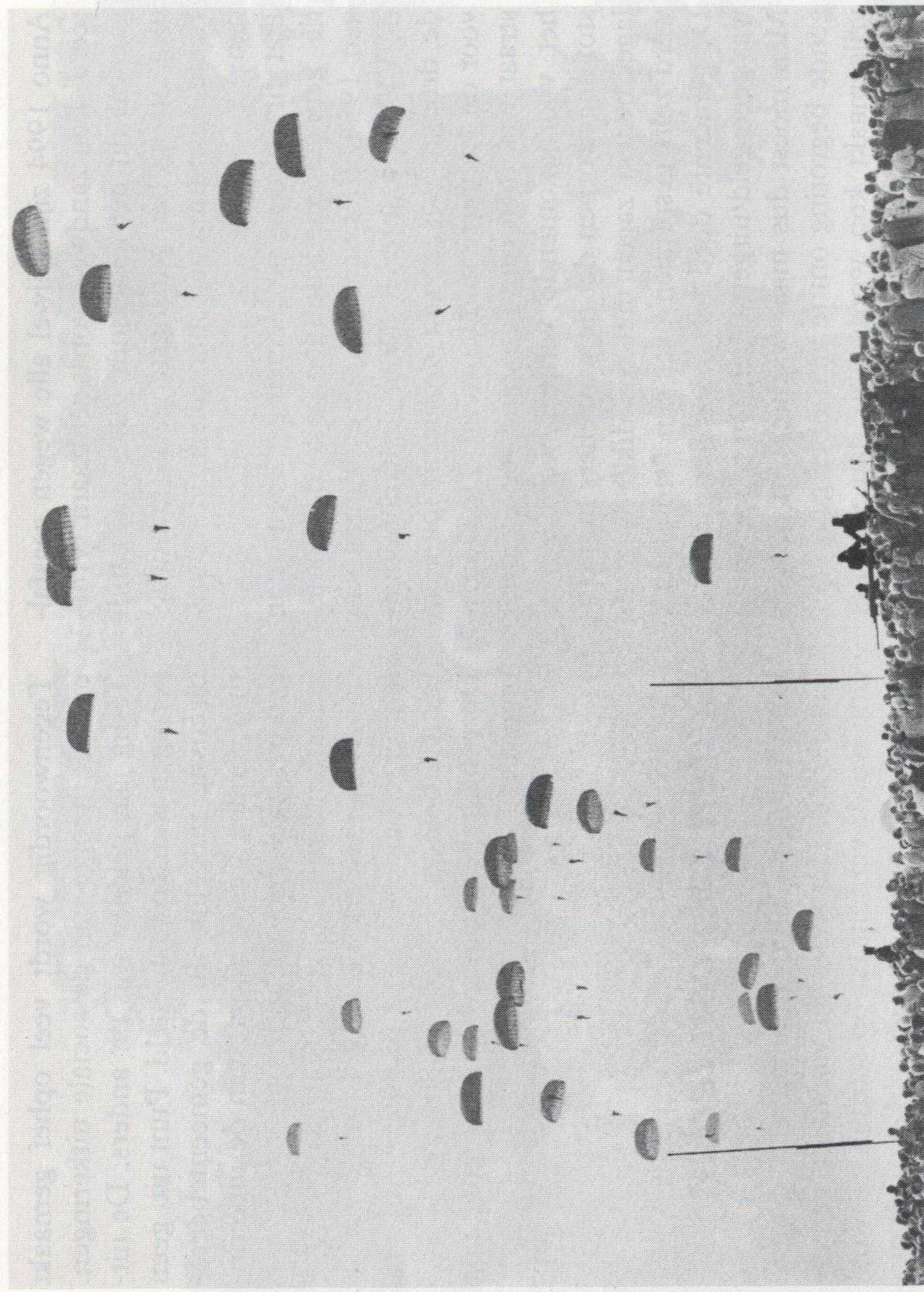
De Zandloper, orgaan van de Vereniging Oud Ede, werd geacht in ons land en misschien wel universeel de enige Zandloper te zijn. Maar daar is geen sprake van, zo ontdekte een lezer onlangs op een wandeling door oude gedeelten van Amersfoort.

Daar ergens verschijnt nóg een Zandloper en wel met de kop zoals die hierboven is afgedrukt. We hebben het over het informatiebulletin van de (katholieke) parochie Sint Franciscus Xaverius. Hoe men daar aan de naam Zandloper is gekomen? We onthullen dat mysterie meteen. De parochiekerk staat aan 't Zand. Daar bevindt zich ook een gebouw van de KRO,

herinnerend aan de tijd dat regelmatig een H. Mis werd uitgezonden uit de kerk van 't Zand.

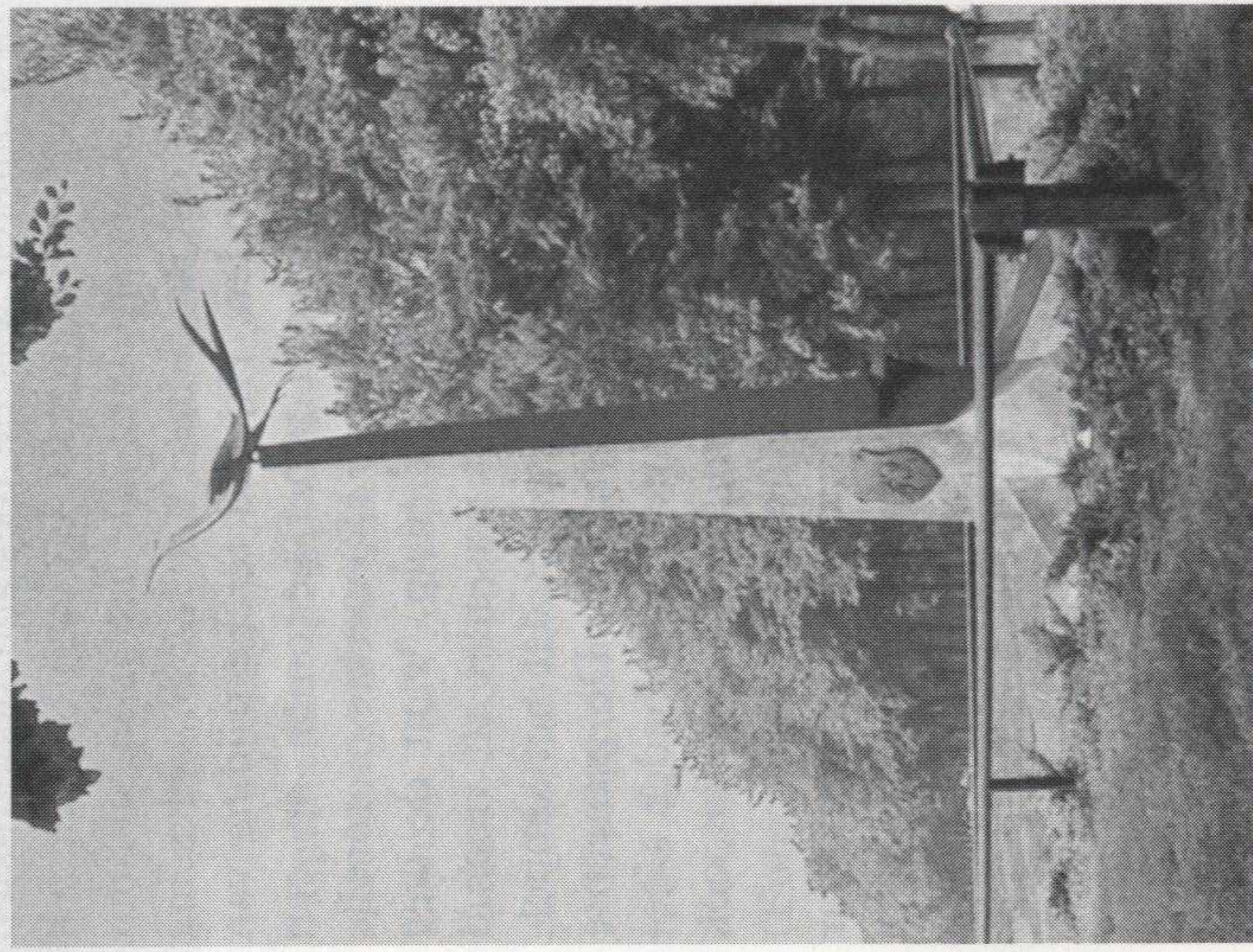
In een toelichtende brochure zet de redactie van de Amersfoortse Zandloper uiteen dat "het blad een evenwichtig beeld moet geven van wat er zich in de parochie allemaal afspeelt". Hetgeen we in de optiek van de redactie van de Edese Zandloper als volgt kunnen vertalen: De Zandloper moet als orgaan van de Vereniging Oud Ede een evenwichtig beeld geven van wat er zich binnen de vereniging alsook in het Historisch Museum Ede allemaal afspeelt.

Vijftig jaar luchtlandingen op De Ginkel

Na de dramatische luchtlandingen in september 1944 zijn er vrijwel telkenjare "droppings" geweest op de Ginkelse heide. Voor de landingen van de parachutisten bestond altijd grote - soms zelfs internationale - belangstelling. De bovenstaande foto geeft een beeld van een dropping in volle vredestijd.

Een traditie was ook dat steeds na de landing van de parachutisten een plechtigheid plaats had bij het monument in de hoek van De Ginkel, tegenover de herberg Zuid-Ginkel. Het monument (foto hiernaast) is vervaardigd naar een ontwerp van mevrouw M.M. Heuff-Van Oven te Kerkevezaath. De onthulling had plaats op 19 september 1960 door generaal-majoor R.E. Urquhart, een van de Britse commandanten tijdens de operatie Market Garden. Meer hierover in het speciale themanummer van De Zandloper.

Uit de raad van 60 jaar geleden

Anno 1994 zijn vrijwel alle wegen geasfalteerd. Een zandweg wordt zeldzaam. Vroeger was dit net andersom. Alles was zandweg, of in het gunstigste geval grintweg. Echte bestrating zag men alleen in de steden.

Dat dit wel eens problemen gaf lezen we in de gemeenteraadsnotulen van de zomer van 1934. Er kwam een adres binnen van de VVV te Lunteren. Door de aanhoudende droogte was er een probleem ontstaan voor de Lunterse middenstand. De Dorpsstraat was toen nog een zandweg en door het voorbijkomende verkeer werd zoveel stof opgeworpen dat de winkeliers hun etalages bedekt zagen met een dikke laag. Er werd zelfs gesproken over een "stofplaag". De gemeente deed hier niets aan, want er was geen geld uitgetrokken om te sproeien. Men moest dus maar wachten tot de volgende begroting om te zien of er geld voor vrijgemaakt kon worden en dan was het nog maar de vraag of dit zou gebeuren.

In Lunteren was de toestand ondertussen onhoudbaar geworden en men besloot zelf actie te ondernemen. De heer Van Silfhout deelde de Raad mee dat hij de oplossing had gevonden. Hij had ter bestrijding van de stofplaag een proef genomen op een stuk weg door daarop afgewerkte motorolie aan te brengen. Het hielp, want de weg stoof niet meer. Dat was niet zo vreemd want de grond was zo vet dat het simpelweg niet meer kòn stuiven. De gemeente zou zien of ze aan grote hoeveelheden afgewerkte motorolie kon komen. Of dat ook gebeurd is wordt niet vermeld.

Anno 1994 is het natuurlijk ondenkbaar dat zoiets zou kunnen gebeuren. Ten eerste zijn bijna alle wegen geasfalteerd en is men zuinig op de zandwegen die nog over zijn. Ten tweede zou hier een omvangrijk milieuprobleem door ontstaan en daar had men in 1934 nog nooit van gehoord. Er is toch wel veel veranderd in zestig jaar tijds.

Tegenwoordig wordt veel ophef gemaakt over de hoogte van de sociale uitkeringen. Zestig jaar geleden was dit anders. De uitkeringen werden vastgesteld. Punt uit, geen discussie mogelijk. In de gemeentebegroting vonden we de hoogte van de uitkeringen per week voor die tijd:

landarbeiders	f 8,40
bouwwakarbeiders	f 12,—
fabrieksarbeiders	f 13,80
textielarbeiders	f 16,80

Deze bedragen waren bruto; er ging nog ongeveer f 2,50 af.

J.T.

Leden werven leden

De Vereniging Oud Ede wil een grotere ledenkring. Het werk dat vanuit de vereniging wordt verricht en op termijn zal worden gedaan, staat in geen enkele verhouding tot het aantal leden dat de secretaris in zijn boekje heeft staan. Ede groeit nog altijd, maar dat kan niet gezegd worden van de ledenkring van Oud Ede.

Onder het motto "Leden werven leden" begint binnenkort een grote campagne. Het bestuur doet een beroep op dames en heren uit het ledenbestand om mee te helpen de actie te doen slagen. Het gaat er in eerste instantie om, adressen te vergaren van ingezetenen van wie men in alle redelijkheid mag aannemen dat ze lid van Oud Ede zouden moeten worden. Het bestuur draagt zorg voor verdere afhandeling.

Het ledental moet boven de drie cijfers uitkomen. Dat wil zeggen dat het bestuur al blij is zodra het duizendste lid kan worden ingeschreven. Maar ook daarna wordt de actie voortgezet. Wie laat zich - lettend op het grote belang van het bestaan van een vereniging als Oud Ede - nog kennen voor een paar tientjes per jaar?

Edese Heideweek veertig jaar geleden

Toen in augustus 1954 de Heideweek werd gehouden, dachten de organisatoren het evenement in verband te kunnen brengen met het 900-jarig bestaan van Ede. Naderhand bleek men wat dat aangaat de bal te hebben misgeslagen. Hoe het zij, ook toen was de Heideweek in alle opzichten geslaagd. Op deze foto uit het archief van het Historisch Museum Ede is te zien hoe

burgemeester H.M. Oldenhof (met achter zich het getal 900) in het Openluchttheater Calluna XIV toesprak. Mevrouw Lydia Dekker-Grobben was dat jaar heidekoningin. Hofdames waren mej. N. Bruil en mej. J. Houterman. Wie staan er verder op de foto? Er zijn vast wel lezeressen en lezers die ons kunnen inlichten.

(Foto: Archief Historisch Museum Ede)

Straatnamen in Ede (5)

We willen het dit keer hebben over de Dr. Hartogsweg, voor alle Edenaren een bekend begrip. Dadelijk na de Eerste Wereldoorlog, in 1919, kocht de in Arnhem zetelende directie van de ENKA (Eerste Nederlandse Kunstzijdefabriek Arnhem) een terrein aan de zuidoostelijke kant van het NS-station Ede-Wageningen. Er bestond behoefte aan uitbreiding van de goed draaiende onderneming en die hoopten men in Ede te vinden, onder meer door een goed aanbod van werkkrachten. Maar er speelden ook andere belangen; aan de zandgrond kon het voor het productieproces benodigde water worden onttrokken. Er waren geen boeren in de buurt en niemand kon klagen over verlaging van de grondwaterstand. Dat was door de heren van de ENKA van tevoren goed bekeken.

Op het aangekochte terrein verrees een uitgestrekt complex van vierkante platte gebouwen met hoog oprijzende schoorstenen. Deze zijn in latere jaren verder verhoogd in verband met de sterk in aantal toenemende klachten van Edenaren over stank. Een poort in het midden van het complex geeft toegang tot een ruim plein, waar de productiegebouwen omheen liggen. Die situatie is van het begin af zo gebleven.

De produktie van de Edese fabriek werd de grootste van alle Nederlandse ENKA-vestigingen. In 1929 bijvoorbeeld werd er per dag zestienduizend kilo kunstzijde vervaardigd, een produktie die dank zij de gunstige ligging aan de spoorlijn (met "eigen" ENKA-verbinding) gemakkelijk kon worden afgevoerd. Met de uitbreiding van de fabriek in latere jaren werd het steeds moeilijker de nodige arbeidskrachten te krijgen. De personeelschef ging tot ver in de omgeving werkers werven (zoals hij na de Tweede Wereldoorlog personeel uit verre landen zou aantrekken....). Voor Ede

betekende de krachtige groei van de kunstzijdefabriek het begin van een industriële ontwikkeling. In latere jaren zijn er o.m. de gasfabriek, het waterleidingbedrijf, een machinefabriek, een exportslagerij, een betonfabriek, een houtzagerij en een stoomwasserij bij gekomen.

Deze bedrijvigheid verschaftte veel werk, ook al was er in de crisistijd van de jaren dertig een forse inzinking op dat punt (de ENKA moest in de periode van 1930 tot 1936 meer dan drieduizend personeelsleden ontslaan). Later is men weer uit dit dal omhoog geklauterd. In de periode van 1945 tot 1963 kwamen in Ede werkelijk grote industrieterreinen tot stand en ook daarna zette wat dat betreft, net als in veel andere plaatsen, de groei verder door.

Nu snel terug naar de Dr. Hartogsweg. Bijgaande foto, geleend uit het archief van het Historisch Museum Ede, toont Dr. J.C. Hartogs, de oprichter en eerste directeur van de ENKA-vestiging in Ede. Het complex ligt aan de Dr. Hartogsweg, heel eenvoudig. De naam van het bedrijf is nogal

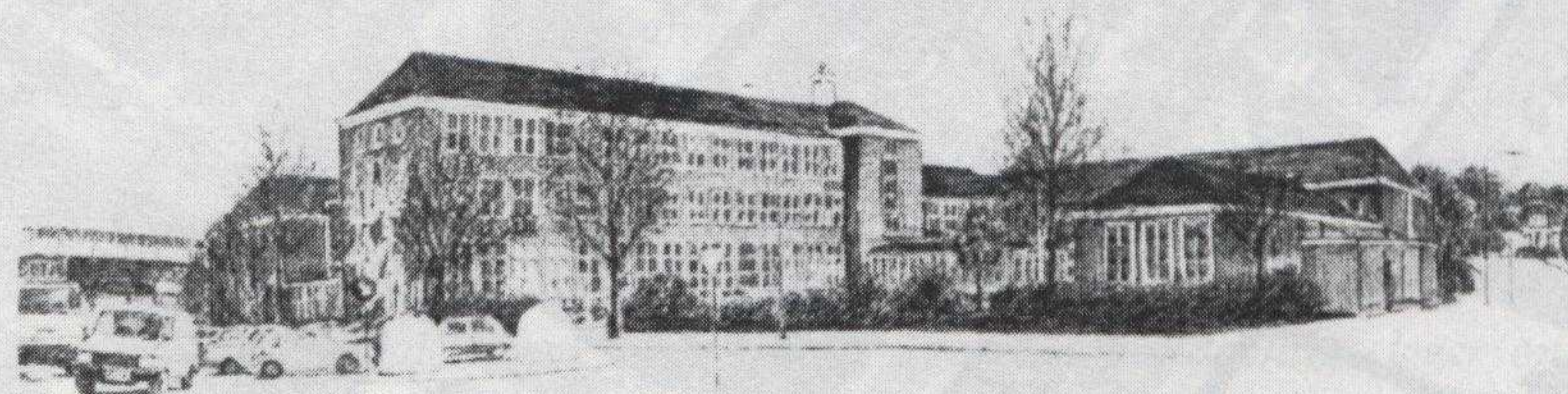
eens veranderd; lange tijd was het AKU (Algemene Kunstzijde Unie), meer recent is AKZO, en sinds kort AKZO-NOBEL.

Blijvertje of niet...?

Er is in Ede nogal wat te doen over de vraag of het Marnix College in het centrum zal blijven of dat de gemeente zich meester zal maken van bouwruimte voor de noodzakelijk gebleken uitbreiding van het gemeentehuis. In de laatstgehouden vergadering van de Vereniging Oud Ede werden

Wat niet veranderde is de naam van de Dr. Hartogsweg. (Bronnen: o.m. VVV-informatiebundel "Ede" met tekst van Allard Bijlsma)

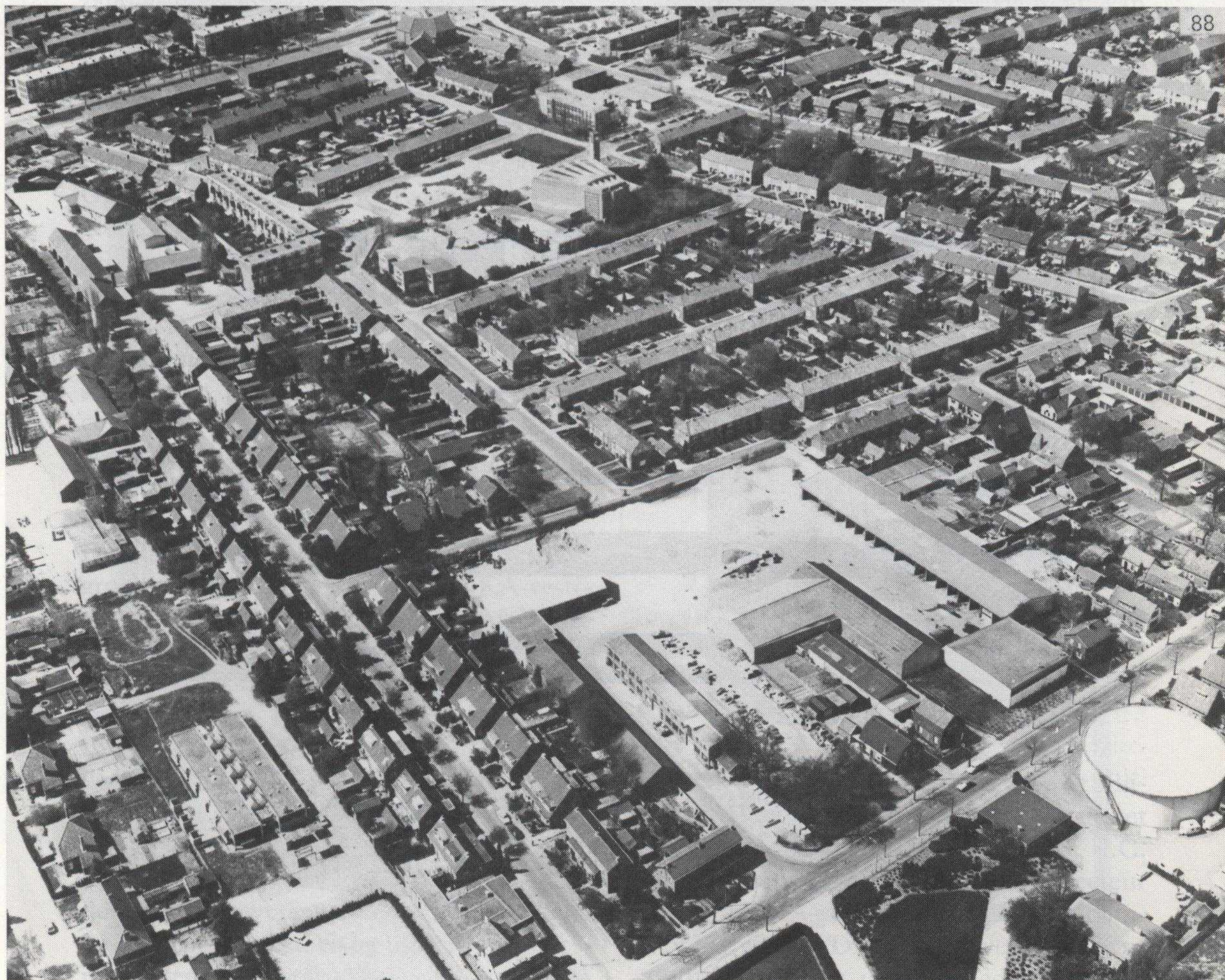
ook al vragen daarover gesteld. Naar aanleiding van de discussie over het mogelijke lot van het schoolgebouw in het hart van Ede leek het ons aardig deze schilderingen uit 1988 af te drukken. Bovenaan de hoofdingang, daaronder het totale gebouw. (Foto's: Cord Otting)

Werkgroep Geschiedenis wacht nog steeds op bijstand leden

De leiding van de Werkgroep Geschiedenis heeft zich in de vorige Zandloper in teleurstellende zin uitgelaten over het feit dat een oproep aan de leden van Oud Ede voor de versterking van die werkgroep resulteerde in een volslagen stilzwijgen. De deceptie bij de werkgroep was volkomen begrijpelijk. Er is namelijk veel werk aan de winkel en méér mensenhanden en -hoofden kunnen dat werk lichter maken.

In De Zandloper van september 1988 wees de heer G.W. Onderstal van de Werkgroep Geschiedenis er al op dat de geschiedschrijving van Ede als een brandende noodzaak moet worden gezien. Hij was behulpzaam geweest bij de inrichting - in ons museum - van een expositie over maatschappelijke ontwikkelingen van Ede gedurende de laatste eeuw. Aan de tentoonstelling was een tijdbalk toegevoegd waarin

belangrijke gebeurtenissen uit vorige decennia waren aangegeven. Echter: de samenstelling van die tijdbalk leverde nogal wat problemen op, aldus de heer Onderstal.

Over de periode tot aan de Tweede Wereldoorlog bleek vrij veel documentatie beschikbaar te zijn. Over de tijd na de oorlog, waarin de meest ingrijpende zaken in Ede hebben plaatsgevonden, is echter behoudens enkele fragmentarische publicaties en een aantal fotoboekjes categorisch niets vastgelegd.

Dit intrigeerde de heer Onderstal bijzonder, temeer omdat het aantal Edenaren dat over die tijd mededelingen kan verstrekken, met name door gevorderde leeftijd aan het afnemen is. Dat houdt in dat nog maar heel weinig Edenaren uit eigen bron kunnen putten als wordt gevraagd waarom en hoe allerlei essentiële veranderingen in deze gemeente tot stand zijn gekomen. In diverse gemeentelijke, particuliere en kerkelijke archieven mag over genoemde periode ook wel het een en ander vastliggen, maar - zo luidde de vraag - wie haalt die gegevens boven water en ordent ze tot een leesbaar geheel?

De heer Onderstal zag het als een boeiende uitdaging voor Oud Ede de desbetreffende informatie naar boven te halen en voor het nageslacht vast te leggen. Dat zou nooit door één enkele persoon kunnen gebeuren

en daarom ontstond het idee tot oprichting van een werkgroep. Een gezelschap dat zou moeten proberen informatie te achterhalen over de verschillende sectoren van het maatschappelijk leven door middel van archiefonderzoek, onderzoek van vroegere publikaties (plaatselijke bladen bijvoorbeeld) en vraaggesprekken met mensen die relevante informatie kunnen verstrekken.

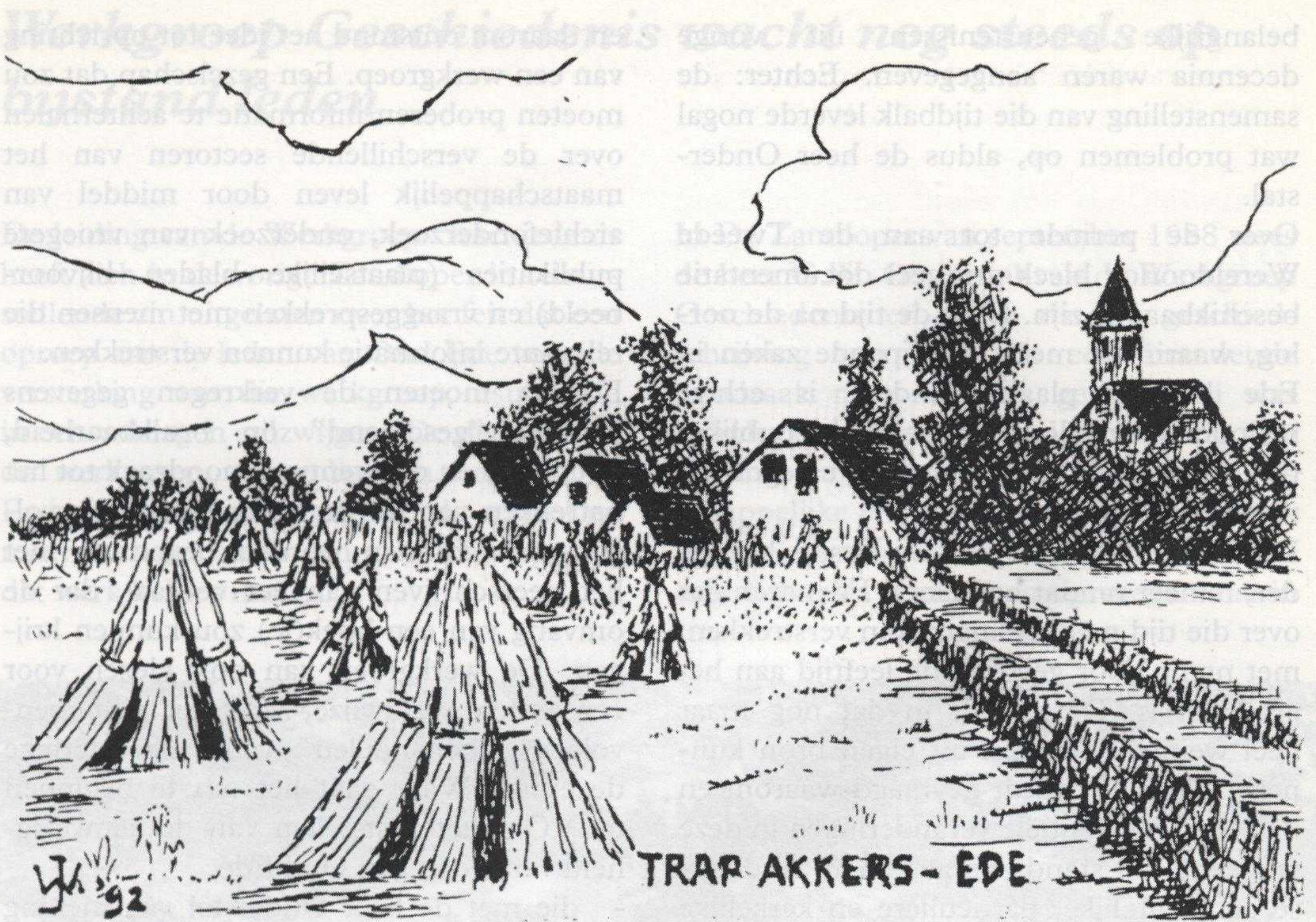
Daarna moeten de verkregen gegevens worden "gescreend" op bruikbaarheid, doublures en de eventuele noodzaak tot het natrekken van de gegevens elders. Vervolgens zou kunnen worden begonnen met het neerschrijven van het verhaal, dat de omvang van een boek(je) zou kunnen krijgen. De werkgroep kan ook kiezen voor een andere werkwijze, zoals het achtereenvolgens behandelen van afzonderlijke decennia. Waar gaat het om te beginnen om? Om het vaststellen van de aanwezigheid van leden van Oud Ede

- die met de heer Onderstal van mening zijn dat de geschiedenis van Ede in de periode van na de Tweede Wereldoorlog zou dienen te worden vastgelegd;
- die een deel van hun vrije tijd voor dat werk beschikbaar willen stellen.

Dat schreef de heer Onderstal in 1988. Zijn opvattingen zijn precies dezelfde gebleven. Wat let u om zich met hem in verbinding te stellen via telefoonnummer 08380-13560?

◀ Foto hiernaast

Als we het hebben over de geschiedenis van Ede, kunnen er heel wat saillante details boven tafel komen. Zoals over de plek aan de Schaapsweg die nog maar pas door de Dienst Gemeentewerken is verlaten. Op diezelfde plaats is een kanovijver geweest, maar ook een ijsbaan. De wegenbouwers van Bruil hebben er een opslagplaats gehad, maar er is ook een massa vuil water van stomerij Gelria terechtgekomen. Op de luchtfoto gemaakt in 1985 (uit het archief van het Historisch Museum Ede) is de voormalige Gemeentewerf te herkennen aan de witte plek even onder het midden. De Gemeentewerf is daar nu niet meer, maar voordien hebben zich binnen het gefotografeerde deel van Ede tal van veranderingen voorgedaan, zoals de aandachtige lezer onmiddellijk zal opvallen. Veranderingen die degelijk moeten worden vastgelegd, aldus de terechte opvatting bij de leden van de Werkgroep Geschiedenis.

Die mooie, oude hoekjes ...

... jazeker, ze zijn er nog in Ede. We zouden met een ieder willen uitroepen: bewaar ze toch voor later, die kostelijke plekken. Welnu, dat is nu precies waar de Vereniging Oud Ede op uit is. Veel onderzoeken en het goede behouden. Ter ondersteuning van die nobele activiteit mag u best enig gewicht in de schaal werpen: twee tientjes contributie voor een heel jaar.

Nieuw lid van de Vereniging Oud Ede:

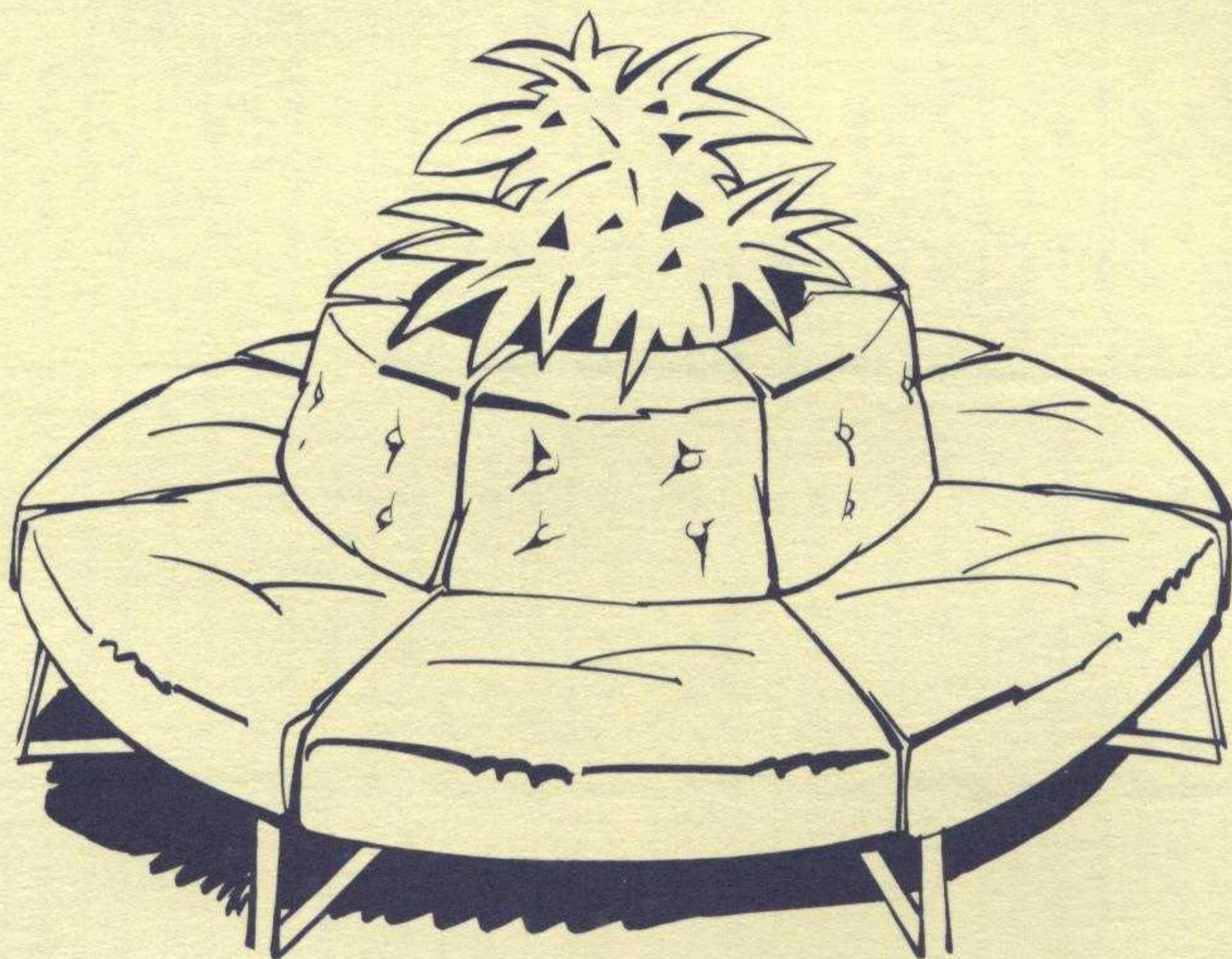
Naam en voorletters (hr/mevr.):

Adres:

Postcode/Plaats:

Geschenk-lidmaatschap opgegeven door:

U zoekt een bank die all-round is.

Wij zorgen dat u goed zit
met al uw geldzaken.

Voor elke spaarvorm, verzekering, lening of hypotheek bent u bij de SNS bank aan het goede adres. Maar we bieden u nog veel meer. Bij ons treft u deskundige mensen die u snel helpen. Bovendien kunt u als Privérekeninghouder van de SNS bank gebruik maken van de geldautomaat, waarmee u dag en nacht contant geld kunt opnemen. Geïnteresseerd?

Op onze kantoren vertellen wij u er graag meer over.

SNS bank

De Boek- en Kunsthandel
“Het Wapen van Ede”

Fa. Th. Menger

houdt zich aanbevolen voor de levering
van **ALLE**
Binnen- en Buitenlandse Boekwerken

Inlichtingen worden steeds gaarne verstrekt

HET WAPEN VAN EDE
boekhandel pel
HOFLEVERANCIER

GROTESTRAAT 91 - EDE

T
O
E
N
E
N
U

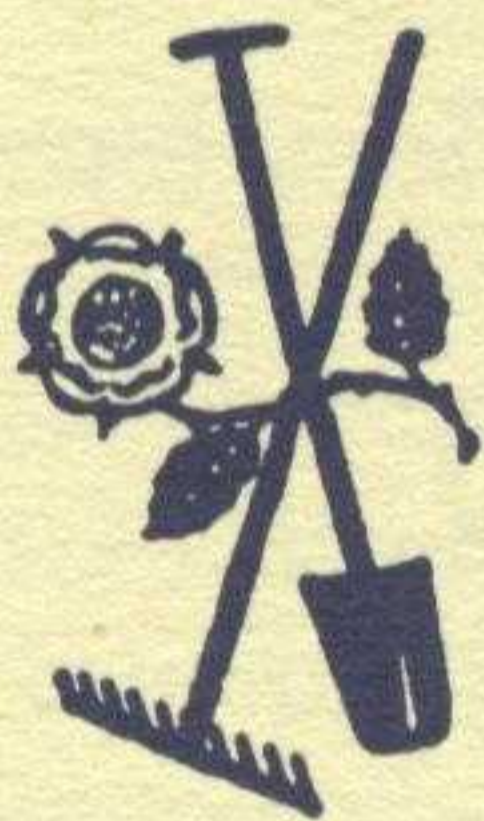
SINDS 1849

hartveroverend

Uw hele nieuwe garderobe samenstellen in één zaak. Omdat alles er is en... alles perfekt is!

VAN DE WEERD
LADY

grotestraat - ede

sinds 1939

Kalverkampweg 3
6718 WJ Ede
Tel: 13835

A. J. Houtman

Tuinplanten
Tegels
Grond

Bielzen
Graszoden
Hout - enz.

OOK TUINAANLEG EN RENOVATIE

**Geen project
of kantoor
is ons te groot!
En geen winkel
te klein!**

Ook dit project,
Historisch Museum Ede
is verzorgd door:

VAN DIJK B.V.

INTERIEUR
VERZORGING

ZANDLAAN 16 - 6717 LP EDE
TELEFOON 08380 - 32359